

Paral·lelismes entre *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* i el *Diálogo de Mercurio y Carón*

Juan Antonio González Gutiérrez

Centre Associat a la UNED de Tortosa

Portada de la primera edició de *Los col·loquis* de Despuig (Barcelona, 1876)

Portada de *Diálogo de Mercurio y Carón* (1541-45?)

Introducció

En les introduccions a les seves respectives edicions de l'obra *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*, tant Eulàlia Duran com Joan Tres indiquen la relació entre aquesta obra i la d'Alfonso de Valdés, *Diálogo de Lactancio y un arcediano o De las cosas ocurridas en Roma*, escrit cap a 1527, poc després d'ocorreguts els fets narrats (saqueig de Roma per les tropes de l'Emperador Carles V). Duran es recolza en J. Rubió i Balaguer i en Martí de Riquer, els quals també observaren un paral·lelisme entre ambdues obres. En la seva edició de l'obra de Despuig, Querol i Solervicens també fan constar aquesta relació per mitjà de notes a peu de pàgina.

Aquí proposem els paral·lelismes entre l'obra de Despuig i uns altres *Diálogos* de Valdés, en aquest cas el *Diálogo de Mercurio y Carón*, obra de la qual tampoc no se sap exactament la data de composició, encara que ha de ser semblant a la primera i ha de situar-se entre 1528, any en què es van produir alguns dels successos descrits (desafiaments dels reis de França i Anglaterra a l'emperador Carles V) i 1531, any de la mort de Valdés. No obstant, cal recordar que ambdós diàlegs no foren publicats fins el 1545, en italià, la qual cosa pot suposar una impressió anterior en espanyol (Bataillon 1966: 500, creu que foren immediates).

Els fragments comparats són extrets de la versió del *Diálogo de Mercurio y Carón* efectuada per Rosa Navarro Durán i de *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*, versió nostra del manuscrit B-20, però indiquem també el número de la pàgina de l'edició de E. Duran (ED) i de Querol i Solervicens (QS), per la major facilitat del lector per ubicar els fragments en un context més ampli. Veurem una selecció de similituds (no pretenem ésser exhaustius) i notarem, també, una diferència de pensament notable entre els dos autors. Les similituds les separem segons siguin de contingut o de forma.

beCEroLes V (2012), 13-25

1. Similituds d'ambdues obres quant al contingut

Estan relacionades, principalment, amb la postura dels dirigents eclesiàstics i l'actitud que ambdós escriptors, fidels servidors dels seus monarques, prenen davant ella.

1.1. Sobre la posició política del Papa

En principi, Valdés es mostra rebec a parlar del Papa en termes pejoratius:

Carón: ¿Qué intención piensas tú que tenía en eso el Papa?

Mercurio: Mira, Carón, aquí no dijimos sino que hablaríamos de las diferencias entre el Emperador y el Rey de Francia. Si tú no lo has por enojo, dejemos lo del Papa para otro día. (p. 46)

I el mateix fa Despuig, encara que matisa:

Lívio: Senyor, no-m poseu en aqueixes fondures y, per amor de mi, no-m fasau parlar del papa, *que* té manat no-s parle d'ell; y com és mon superior y senyor en lo espiritual, no vull yo descomplàurer ni desobeir.

Don Pedro: No parleu vós contra la potestat sua ni tracteu tanpoc de articles de fe, *que* en lo demés que toca a les affectacions e inclinacions suas y en altres coses més baixes bé-m par a mi que-n podeu parlar sense escrúpol de conciençia, majorment assí entre nosaltres, *que* tot lo que-s dirà serà com si dit no fos y dir-se à sense entervenir-i malícia alguna. (Col. 1r, ff. 11r i 11v / ED: p. 68 / QS: p. 46)

I, com viu en una època i lloc en què pot ser acusat per la Inquisició, afegeix:

Lívio: Cert és que yo no he de parlar sinó coses *que* yo pense *que* bonament puch parlar, mas ni aquelles per ésser cosa del papa les aclarir[ri]a, sinó presuposat *que* assí entre nosaltres serà, com aveu dit, com si dit no fos, y serà també de coses que la sensualitat les guia quant és senyora de la rahó, no menys en la persona del papa que en la dels altres hòmens perquè també és home com tots. Que en lo que toca a la pròpia persona sua no s'i pot dir res *que* no sia bo, y és cert *que*, segons lo que en ell se conegué en los principis de son pontificat y per la relació que tenim de la bondat sua y sanctedat, ell és un príncep molt singular; mas, a vegadas, los que estan prop dels prínceps són causa que la bona naturalesa *que* en ells [hi] ha se gaste, com és de crèurer *que* serà estat ara en lo papa. Mas si per cas en lo que entench dir, erre, vage per no dit ara per llavors; en tot me somet a la ordinació y correcció de la Santa Església Romana. (Col. 1r, f. 11v / ED: p. 68 / QS: p. 47)

1.2. Sobre l'actitud de Carles V davant el Papa i el saqueig de Roma

Valdés, com a secretari de l'Emperador, a més de carregar les culpes sobre el rei francès, defensa l'actitud del seu cap:

Carón: ¿Cómo permitió Jesucristo que un desacato tan grande como éste se hiciese a la cabeza de la Iglesia?

Mercurio: Mira, Carón, estaba aquella ciudad tan cargada de vicios y tan sin

cuidado de convertirse, que, después de haberlos Dios convidado y llamado por otros medios más dulces y amorosos, y estándose siempre obstinaos en su mal vivir, quiso espantarlos con aquel insulto y caso tan grave; y como, aun con esto, no se quisieron emendar, vínoles después otro más recio castigo. (p. 49)

I prosseguirà comentant la ruptura de la treva que el Papa havia acordat amb don Hug de Montcada, capità de l'exèrcit de l'Emperador.

Encara que Despuig comenta especialment la guerra entre Felip II i el papat, fa també una referència al que va succeir en temps de Carles V:

Fàbio: Com? Digau-me, senyors, *que* també tingué guerra lo emperador ab lo papa?

Don Pedro: Puix no? Sí, a la fe.

Fàbio: Quin papa era y per què la tingueren?

Don Pedro: Ab lo papa Clement, setè de aquell nom, y per lo mateix regne de Nàpols, [f. 15r] y tenia per valedor a Francisco, rey de França, com ara té també lo papa aquest rey Enrrich que vuy és; y de tal manera s'era feta entre ells y altres la lligua y concòrdia contra lo emperador, *que* ans de mòurer la guerra ja tenien entre si repartit tot aquell regne.

Fàbio: Santa Maria! Donchs, com succehí a l'emperador lo negoci?

Don Pedro: Molt bé; hagué victòria contra tots los enemichs ab la virtut y forsa gran que tenia de sa justícia; fonch pres lo rey de França, fonch pres lo papa, fonch presa Roma y, finalment, França vensuda y tota Ytàlia domada. (Col. 1r, ff. 14v i 15r / ED: p. 74)

Però per a Despuig, la causa del conflicte actual no és sols el rei de França:

Fàbio: Y donchs, lo papa no podia considerar per lo succés de llavors, *que* no és servit Déu de què ell farà?

Don Pedro: Yo crech bé, per a mi, que ell ho té ben considerat, mas està tan après y tan subordinat a sos parents, que no està en mà sua fer altra cosa.

Fàbio: Y als parents, què·ls mou a fer tan iniqua obra?

Don Pedro: Ambisió de regnar que tenen, que en los hòmens sol ésser tan exesiua que·ls trau de tota regla y de tot juhí y, finalment, los torna com a rabiosos.

Fàbio: No diu que vol lo papa cobrar aquell regne per a tornar-lo a la Església, de qui diu ell que era?

Don Pedro: Aqueix serà, per ventura, son intent, però no lo de sos parents, *que* après de vengut a la mà del papa lo regne, puix ells lo pensen governar, aturar-lo<s> han per a si, que ja entre ells està fet així lo compte y encara també les parts, com en temps del papa Clement. (Col. 1r, f. 15r / ED: p. 74-75 / QS: p. 52-53)

1.3. Sobre el patrimoni de l'Església

Alfonso de Valdés afirma la idea erasmiana d'una Església sense riqueses:

Carón: ...Yo me acuerdo de ver subir por aquella montaña un Pedro que decía haber sido Vicario de Jesucristo, y me dijo que no solamente no tuvo patrimonio en el mundo, mas que para ser Vicario de Cristo fue menester que dejase esa miseria que tenía. ¿Agora dícesme tú que tiene tan gran patrimonio?

Mercurio: Buena memoria tienes, pero mira, Carón, ¿qué sabes tú si entonces convenía que San Pedro dejase lo que tenía y agora conviene que sus sucesores tomen a los otros lo que tienen?

Carón: ¿Quieres que te diga la verdad, Mercurio? Así como yo me huelgo que ellos lo hagan como tú dices, así me parece que convenía a ellos y a todos que hiziesen lo contrario. (p. 29)

Despuig pensa de forma semblant:

Don Pedro: Par, senyor Lívio, que no teniu vós per bé que la Isglésia tingua patrimoni.

Lívio: Casi que no u tinch per bé. (Col. 1r, f. 13v / ED: p. 72 / QS: p. 50)

Encara que admet que el papa ha de viure amb certa “majestat”:

Don Pedro: Dons, que totavia estau en que lo papa no tingua res de patrimoni? Y com viurà ab la auctoritat y magestat que li pertany? Voleu que visca ab la sola despedició de bul·les y que per necessitat cayga ab majors inconvenients? Sia en bon ora tant sant y tan sòbrio com vós voleu *que* sia, *que* també me'l vull yo; però, lo major de tots los prínceps, [s]i no lo universal príncep de la Isglésia, no voleu *que* visca com a príncep? Y si li lleva lo patrimoni, com ho porà?

Lívio: Yo us diré com ho porà, o almenys així me par a mi que poria: que dels delmes y de les primísies de què vuy viuhen tots los prelats y altres eclesiàstichs de la cristiandad, donasen certa part quiscun any al papa, y tal part *que*, tot cumulat, pugués ésser suficient forma per a víurer com a papa. Y assó no sols seria convenient remey per a víurer ab la magestat que deu lo vicari de Jesuchrist, però als prelats y als altres eclesiàstichs los seria salut disminuir-los les rendes, *que* també ls danya la demasiada grexesa que tenen, «*quia omne nimium nocet*», com diu lo Savi. (Col. 1r, f. 14r / ED: p. 72 / QS: p. 51)

Foli 103v del manuscrit B-20 de
Los col·loquis de Despuig
conservat a l'AHCB.

1.4. Sobre l'activitat dels bisbes

En nombrosos passatges de la seva obra, Valdés censura l'actitud dels bisbes que només busquen el seu profit personal, i lloa la d'aquells que dedicaren el seu càrrec al benestar tant corporal com espiritual dels seus fidels. Vegem-ne alguns fragments:

Mercurio: Víamos después despojar los templos y decía San Pedro: “Pensaban los hombres que hacían muy gran servicio a Dios en edificarle templos materiales, despojando de virtudes los verdaderos templos de Dios, que son sus ánimas, (p. 56)

Carón: ¿Edificaste alguna iglesia o monesterio?

Ánima: No, pareciéndome que en aquello, por la mayor parte, interviene ambición, y eso que había que gastar quería yo más repartirlo y esconderlo entre los pobres conde veía evidente la necesidad, que no en otra parte. (p. 107)

Ánima: ...y si me faltaban dineros para esto, no pudiendo tanto cumplir mis rentas, no dejaba de tomar de la plata que algunas iglesias tenían sobrada, y también de las fábricas, para emplear en una tan buena obra como ésta, porque no se perdieran aquellas ánimas, que son verdaderos templos de Dios y ornamentos con los que huelga ser servido. (p. 163)

Despuig fa un comentari semblant criticant el mal ús que el bisbe de Tortosa fa de les excel·lents rendes que posseeix; entre altres possibilitats, creu que deuria destinar-les a l'edificació de la catedral que s'estava construint des de segles enrere:

Don Pedro: O! Bella cosa, per cert això serà província y no bisbat! Aqueix bisbat també s poria asersenar per altre ordre *que* té donat lo senyor Lívio. Maravelle'm de com lo bisbe no té la obra de la seu tota a son càrrech, tenint tanta renda com té y sabent que n té tan poca lo cos de la església.

Fàbio: Ell se'n guardarà molt bé de això! En bon ora donàs lo qu'és obligat conforme a la tacha, que prou se contentaria lo Capítol, mas ni assò ni allò dóna.

Don Pedro: Per ventura segueix l'ordre del nostre arquebisbe Don Thomàs de Vilanova, *que* poch temps ha és mort, lo qual estimava més distribuir tota sa renda entre pobres, que deia eren temples vius de Déu, que no en edificar esglésies, *que* són temples morts, o quizá té alguna gran cosa de criats, que serà com un espital y abrig de pobres gentils-hòmens.

Fàbio: Ni yo li veig tals criats, ni sé que fasa tals caritats; no que no tingua ocasió y encara obligació y força de fer-ho per la infinitat de pobres mendicants *que* vuy y à en Tortosa, ab esta tant cruel y tan universal fam qu'és casi en tota Espanya, que van per los carrers tant embotits que és dolor de veure'ls, sense una altra l·legió de pobres vergonyans que purament pereixen de fam. (Col. 1r, f. 17r / ED: p. 78 / QS: p. 55-56)

Però, como en altres ocasions, matisa la crítica:

Don Pedro: Lo bisbe *que* vuy teniu no s diu Don Ferrando de Lloazes?

Fàbio: Senyor, sí.

Don Pedro: No és menester desconfiar, que si fins assí no ha fet, hi farà en alguna ora, quant menys vos o pensareu, que me han dit qu'és rich home y tots temps se trau més del cru que del nu y, per altra part, no ignora, com a docte *que* és, al que és obligat fer y, si la vergonya no l'estimula, estimular-lo ha la consciència.

Fàbio: A la fe que és mester que Déu lo inspire en ayxò, que altrament forçat serà parar esta tan santa y tant necessària obra, y seria molta desgràcia y molt gran vergonya que paràs.

Don Pedro: Callau, senyors, que dotse hores ha en lo dia per a mudar lo propòsit; yo confie que ell ho farà bé y prest. (Col. 1r, f. 17v / ED: p. 79 / QS: p. 56-57)

1.5. Sobre la provisió dels bisbats

La crítica que fa Valdés respecte a la provisió dels bisbats que tenien una bona renda,

per part de bisbes que ni tan sols hi anaven, sinó que es limitaven a cobrar els delmes, és demolidora:

Ánima: ... (als bisbes) Hacíalos residir ordinariamente en sus iglesias, y muy pocas veces les mudaba los obispados (...) Y jamás les consentía que admitiesen pleitos sobre beneficios eclesiásticos, mas procuraba que los hiciesen servir y gastar las rentas dellos, de manera que fuese menester andar rogando con ellos. (p. 137)

I no és menys forta la de Despuig:

Fàbio: Senyor, los canonicats valen, a la veritat, poch y segons les dignitats, que cert se considerà mal en lo principi quant la maça de aquesta església se dividí, que no sols se seguí aquest mal de restar com resten tan pobres los canonicats, que no és poca desgràcia, mas seguí-se'n altre major, y vem-ho cada dia per experiència, y és que per ésser les dignitats tan poderoses, cada dia les nos casen los forasters poderosos, y així poch a poch les venim a pèrdrer, que si no les salven ab regresos, no n'í restarà casi ninguna en los de la ciutat. Lo contrari és y fóra també en los canonicats, encara que de molt més valor fosen restats, puix tingueren la renda com ara la tenen, en distribusions y porcions, perquè requeren presència y servitut, la qual no farien tan de bona gana los forasters. (Col. 1r, f. 16v / ED: p. 77 / QS: p. 55)

Manuscrit de *Diálogo de Mercurio y Carón*.
Escorialense N-II-24, f.21

2. Similituds respecte a la forma

Hi ha certes similituds en el llenguatge d'ambdues obres que criden l'atenció, encara que s'ha de tenir en compte que el llenguatge emprat al gènere del col·loqui no podia diferir massa en las distintes obres i, fins i tot, algunes construccions sintàctiques serien semblants en la llengua corrent de l'època, encara que fossin dos idiomes diferents, ja que estaven molt relacionats. Citem primer les referides a expressions corrents i després a frases fetes.

2.1. Referint-se al tracte que Carles V dóna al rei francès, presoner després de la batalla de Pavia, diu Valdés:

Mercurio: ...el Emperador ...luego que el concierto fue hecho, partió de Toledo para Madrid a verse con el Rey de Francia y **allí lo trató con tanto amor** y tanta humanidad como si fuera su proprio hermano, (p. 40)

Despuig, al col·loqui 5è, quan acaba de referir la guerra entre el Principat de Catalunya i el rei Joan II, escriu:

Lívio: A la fe, en assò. Y lo rey, considerant *que* per mal concell y haver volgut fer los negosis ab violència y demasias, era passat per tant grans treballs y fatigues, **tractà de allí avant als catalans ab tant amor** y respecte y cortesia *que* no parexia entre ells rey, sinó companyó e igual a ells. (Col. 5è, f. 81v / ED: p. 172-173 / QS: p. 147)

2.2. És freqüent la construcció *tornar a*, especialment en gerundi.

Així, **tornando** (...) **a nuestro propósito** apareix en repetides ocasions a l'obra de Valdés:

Mercurio: **Tornando, pues, a nuestro propósito** el ejército del Emperador se defendió muy bien en Milán... (p. 49, i també 89, 157, 175 —aquesta amb el verb en forma personal).

I el mateix passa en la de Despuig:

Lívio: **Tornant al propòsit** y a tractar de les novenes, (Col. 6è, f. 86v / ED: p. 179 / QS: p. 155)

I també:

Lívio: **Tornant a mon propòsit** sobre coses de castellans, (Col. 2n, f. 29v / ED: p. 100 / QS: p. 73)

2.3. Es repeteix també la unió de dos adjectius:

En Valdés:

Mercurio: ...Lo primero es cosa **tan clara y tan averiguada** que... (p. 182)

En Despuig:

Don Pedro: Sus, señor, no perdam més temps en assò *que* ell resta **tan clar y tan averiguat** *que* no pot més, y yo, per mi, ne reste lo més satisfet y lo més content hom del món. (Col. 5è, f. 84v / ED: p. 176 / QS: p. 151)

2.4. La expressió *tan sancta y tan necesaria obra* s'aplica a dues coses ben diferents.

Valdés la utilitza per a referir-se a la reforma de l'Església:

Ánima: Considerando yo cuán perdida estaba la cristiandad y cuánta necesidad tenía en muchas cosas de reformación, deseoso de entender en una **tan sancta y tan necesaria obra**, (p. 179)

Despuig, a la construcció de la catedral:

Fàbio: A la fe que és mester que Déu lo inspire en ayxò, que altrament forçat serà parar esta **tan santa y tant necessària obra**, y seria molta desgràcia y molt

gran vergonya que paràs. (Col. 1r, f. 17v / ED: p. 79 / QS: p. 57)

2.5. La frase feta *moure guerra* també devia ser equivalent en els dos idiomes i el substantiu *guerra* podia anar precedit de l'adjectiu *justa*:

En Valdés:

Carón: ¿No tiene mala vergüença un Rey de Inglaterra de **mover guerra** por dineros...? (p. 99).

I més avant:

Ánima: ...más vale desigual paz que muy **justa guerra**... Contra infieles debes **mover guerra**... (p. 148)

En Despuig:

Lívio: ...per quant les armes són senyal de l'art militar, y la milícia és instituïda principalment per a oprimir y aniquilar lo enemich de **justa guerra**, y lo enemich contra qui la guerra és justa és aquell que va contra la Església, com és lo turch, lo moro, lo pagà, lo heretge, lo sismàtich..., (Col. 1r, f. 9v / ED: p. 65 / QS: p. 44)

I també més avant:

Lívio: Prou ho vem tot, senyor Don Pedro, però de això se'n té la culpa lo papa, *que* aqueixa guerra prou la podria ell escusar y, per ço, així com als coronats opremixen per sa culpa, com tinch dit, així també **mouen la guerra** al papa per sa culpa. (Col. 1r, f. 11r / ED: p. 68 / QS: p. 46)

2.6. La frase feta castellana *meterse en honduras* és traduïda literalment per Despuig:

Valdés escriu:

Ánima: (d'un cardenal) ¿Quiéresme hacer un placer? ¡**No me metas en esas honduras!** ¡Como si yo no tuviera que hacer sino gobernar la Iglesia! (p. 60)

I Despuig la tradueix:

Lívio: Senyor, **no-m poseu en aqueixes fondures** y, per amor de mi, no-m fa-sau parlar del papa, *que* té manat no-s parle d'ell; y com és mon superior y senyor en lo espiritual, no vull yo descomplàurer ni desobeir. (Col. 1r, f. 11r / ED: p. 68 / QS: p. 46)

2.7. La següent sentència apareix també en els dos textos:

En Valdés:

Carón: ...No sé si me vaya o si me asconda, **que parte de prudencia es no querer hombre oír cosa de que sabe haber de recibir pesar si no lo puede re-**

mediar. (p. 126)

En Despuig:

Fàbio: Mirau, senyor, si dir-se pot sens perjuhí nostre, també us suplique yo lo mateix, y si no, a la fe, que no se'n parle res, **que part de prudència és no voler la persona oïr cosa que li ha de pesar si remediar no la pot.** (Col. 4t, ff. 66r i 66v / ED: p. 153 / QS: p. 129)

2.8. És curiosa la diferent aplicació d'una mateixa expressió.

Valdés l'aplica al rei de França:

Carón: A la fe, esa carta bien parece de hombre que **desea más hechos que palabras.**

Mercurio: Dices muy gran verdad, mas el Rey de Francia, por el contrario, **quería más palabras que obras.** (p. 152)

Mentre que Despuig ho fa comparant catalans i castellans:

Lívio: ...y per ço podem dir, ab veritat, *que* los de Cathalunya han tingut en tot temps **més obres que paraules**, lo que contrari és en los castellans, *que* tot temps han tingut **més paraules que obres.** (Col. 6è, f. 86v / ED: p. 179 / QS: p. 155)

2.9. En les dues obres, en un cas en què discuteixen els protagonistes, un d'ells s'entrega a l'altre amb la mateixa frase:

En Valdés és Carón:

Carón: Agora, sus, tú vienes armado para defender al Emperador, **no quiero disputar contigo.** Prosigue adelante. (p. 183)

I Despuig fa dir a Fàbio:

Fàbio: **No vull més disputar ab vós,** *que* sou gran sophista. (Col. 1r, f. 10r / ED: p. 66 / QS: p. 44)

2.10. En nota a la seva edició, Eulàlia Duran no veu del tot clar el significat de l'expressió *cercar un tall*, però es comprèn si la veiem en Valdés i l'explicació que dóna el *Diccionario de Autoridades* (segons nota de R. Navarro):

Mercurio: ...toda la dificultad estaba en la restitución de Génova y Aste y en el retirar del ejército antes o después de la restitución de los rehenes, y que si en aquellas dificultades se **daba algún corte**, luego se podría concluir la paz... (p. 91)

El significat és 'el medio que se da o toma en algún negocio, en el qual las partes no están conformes para quitar las diferencias y discordias, y que queden de acuerdo'.

En Despuig trobem:

Don Pedro: ...Y encara *que* entre estos dos prínceps de Espanya y França hi haja altres coses sobre què debaten, *que* són lo ducat de Borgonya y altres menors en Flandes, per los de Ytàlia és lo que·ls fa ventrell, *que* no u poden digerir; y si a sso se podia **sercar un tall**, prou se disimularia l'altre y, assò remediat, no y à dupte sinó *que* los dos se veurién y, units tots, és cert que lo turch aniria per terra. (Col. 1r, f. 12v / ED: p. 70 / QS: p. 48)

Querol i Solervicens fan una lectura diferent: *si se podía cerrar un tall*. El significat és, com en castellà, 'buscar un terme mig per tal de posar d'acord les dues parts enfrontades'.

2.11. Una al·lusió al mateix personatge de l'evangeli serveix per a dos coses ben diferents:

En Valdés, perquè un ànima justifiqui la tasca que ha realitzat en aquest món:

Ánima: ...Y por no ser castigado como **aquel siervo** que escondió el talento de su señor, conociendo cuán abundantemente había Dios conmigo repartido su gracia, no quise haberla recibido en vano, mas, al principio entre amigos en particular y después por los púlpitos, comencé a publicar y sembrar lo que Dios me había dado... (p. 169)

I en Despuig, perquè Lívio justifiqui la defensa que acaba de fer de l'antiguitat de Tortosa:

Lívio: Señor, yo só obligat ad asò y a coses majors que estes per la onrra de Tortosa y així per la obligació de la naturalesa, perquè só nat yo en ella, com perquè des de que fonch conquistada y fins avuy han viscut mos progenitors en ella, y puix que Déu és estat servit així —que yo haja vingut a tenir notícia de les coses sues— és rahó que quant me trobe en ocasió de parlar de elles no les calle ni amague, per no ser ingrát com ho fonch **aquell mal sirvent** introduït en lo sagrat evangeli. (Col. 4t, f. 61r / ED: p. 145-146 / QS: p. 122)

2.12. El final de cada part del *Diálogo* pot donar alguna llum, per comparació, al final dels *Col·loquis*, on hi ha una paraula enigmàtica, probablement una errada del copista, ja que en l'edició de Fita no hi ha cap problema de comprensió. Normalment, en el gènere literari del col·loqui és un tòpic el posar al final de cada part alguna frase al·lusiva al final del dia i, per tant del diàleg. Així trobem al *Diálogo*, al final de la primera part:

Mercurio: **Ya se va haciendo tarde**, si te parece, será bien que nos pasásemos de la otra parte.

Carón: Bien dices, y si hobiere tiempo, me contarás lo que comenzaste del Papa, que, por decir verdad, esto es lo que más saber deseo. (p. 121).

I, quan acaba la segona part:

Ánima: Todo eso dejo encomendado a mi marido, e yo me voy a gozar de aquel

sumo y perfecto bien por mí tanto deseado. Por eso no me detengas más.

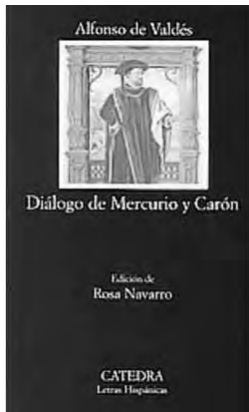
Carón: Déjala ir, Mercurio; **cata que se hace tarde**. (p. 194)

En els *Col·loquis* trobem el següent final: els personatges van en una barca pescant sabogues i parlant de Tortosa, fins que Lívio diu:

Lívio: Ab totes les rahons **se fa de nit**. No us oblideu de pendre, ans que hixcau de aquí de la barca, aqueixes dotse sabogues que havem mort, que les haurem de menester. (Col. 6è, f. 103v / ED: p. 201 / QS: p. 176)

De nit és la lectura de Fita. Duran llegeix *se fa drinc* i Tres ho modernitza en *se fa dring*; al manuscrit sembla que posa *se fadrins*. Només en la versió de Fita té sentit l'expressió.

3. Diferències

A part de les diferències temàtiques òbvies, n'hi ha una de pensament que cal remarcar. Al començament de la obra de Valdès, hi ha un llarg parlament de Mercuri (p. 10-17) en què aquest déu critica els defectes dels cristians; dins l'exposició, afirma el següent:

Mercurio: ...Entré en los templos y vilos llenos de banderas y de escudos, lanzas et yelmos, y pregunté si eran templos dedicados a Marte, dios de las batallas, y respondiéronme que no, sino a Jesucristo. Pues ¿qué tiene que hacer, decía yo, Jesucristo con estas insignias militares? (p. 15)

És a dir, que Valdès creu convenient separar el que és militar del que és religiós. En canvi, en el primer col·loqui de Despuig aquest ens parla del fet que els ciutadans de Tortosa esculpeixen les marques que fan servir en les transaccions comercials a les capelles i sepultures i es comparen aquestes marques amb les armes dels cavallers:

Lívio: Igual seria tenir los diners que a elles; mas de això de guardar-les, promet-vos que u fan, y tant que, per tenir-les ben guardades, os fas saber, senyor, *que* les posen en ses capelles y sepultures.

Don Pedro: No és possible!

Lívio: Yo us dich la veritat.

Fàbio: Que no teniu vós per bé, senyor Lívio, que les marques estiguen allí?

Lívio: No, cert.

Fàbio: Y les armes tanpoch?

Lívio: Sí les armes.

Fàbio: Y com? No són los dos senyals obra profana? Donchs, per *què* i à de està lo hu més que l'altre? Ans me par a mi que de rahó haurien de estar allí les marques y no les armes, perquè les primeres senyalen, en certa manera, pau, y les darreres anunsien guerra, y veu si estarà en la església millor lo senyal de pau *que* no lo de guerra.

Lívio: De tal manera haveu colorada la vostra rahó que par que no i ha què repli-car, mas en la real veritat gran engany y bescompte rebeu, senyor, en això; y és

molt al revés del que pensau, que encara que les dos coses sien profanes, que això yo ho atorgue, y per so no dignes, en quant profanes, de ésser admeses dins casa sagrada, però, per quant les armes són senyal de l'art militar, y la milícia és instituïda principalment per a oprimir y aniquilar lo enemich de justa guerra, y lo enemich contra qui la guerra és justa és aquell que va contra la Església, com és lo turch, lo moro, lo pagà, lo heretge, lo sismàtich..., se seguiria que lo instrument ab què es just enemich és expugnat sia tengut per just; y si just, cosa justa e rahonable és que l'admeta la casa justa qu'és la Església com a defensor d'ella, que en les marques cessa tota aquesta concideració y causa. Y lo mateix se pot dir de les banderes y altres insign[i]es militars *que* també-s posen allí, senyaladament en Cathalunya, y mèritament per a haver militat tant gloriosament los que allí les posaren. (Col. 1r, ff. 9v-10v / ED: p. 65-66)

En aquest fragment veiem clarament la diferent manera de pensar dels dos autors respecte a la relació Església-milícia: mentre Valdés rebutja per a l'Església tot allò relacionat amb la guerra, Despuig, que és un aristòcrata, ho accepta, ja que per a ell, la guerra només té sentit si es fa en defensa de la religió catòlica o contra persones d'altra religió; com a conseqüència admet que tot allò relacionat amb la milícia pugui ser admès per l'Església; encara més: ho té com un signe d'honor.

Conclusió

Al llarg dels Col·loquis, són molts els autors citats que serveixen a l'autor per reforçar les seves idees. Valdés no figura entre ells, però encara que els exemples que hem indicat no són tots els possibles, creiem que són suficients per demostrar la relació entre les dues obres: Despuig hauria llegit aquest *Diàleg* i va trobar en ell algunes idees en l'aspecte religiós que reforçaven les seves; a més, probablement, va aprofitar per a la seva obra algunes expressions o frases fetes que, per altra part, podien ser comuns a més escrits de l'època.

Es pot deduir pel coneixement que tenia de les obres de Valdés que Despuig era un humanista erasmia? No ho creiem així. La vida del tortosí queda molt allunyada dels ideals humanistes; més aviat podem pensar que Despuig era un home culte, un noble (de la qual cosa estava molt orgullós) que va aprofitar els seus coneixements per a defensar en la seva obra tot allò que estimava: la religió catòlica, la seva nació — Catalunya, dins la Corona d'Aragó i Espanya—, la seva llengua, l'estament nobiliari al qual pertanyia i, sobretot, la seva ciutat, Tortosa.

Bibliografia

Edicions de l'obra:

Fita, Fidel (1975): *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa fets per mossèn Cristòfol Despuig*. Imprenta de La Renaixensa: Barcelona, 1877. Nova edició a Tortosa, amb introducció de Jesús Massip.

Duran, Eulàlia (ed.) (1981): Cristòfor Despuig, *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*. Barcelona: Curial.

González, Juan Antonio (ed. i trad.) (2011): Cristòfol Despuig, *Los col-loquis de la insigne ciutat de Tortosa*. *eHumanista/IVITRA*. Vol. 1 (2012), p. 248-446. [En línia:] <http://www.ehumanista.ucsb.edu/eHumanista_IVITRA/Volume_1/pdf/14_ehumanista.ivitra.Despuig.JAGonzalez.Col.loquis.pdf>.

Tres, Joan (ed.) (1996): Cristòfol Despuig, *Los col-loquis de la insigne ciutat de Tortosa*. Barcelona: Curial.

Querol, Enric; Solervicens, Josep (ed.) (2011): Cristòfol Despuig, *Los col-loquis de la insigne ciutat de Tortosa*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Altres obres:

Bataillon, Marcel (1966): *Erasmus y España*. 2a ed. México: Fondo de Cultura Económica.

Navarro Durán, Rosa (ed.) (1991): Alfonso de Valdés, *Diálogo de Mercurio y Carón*. Barcelona: Planeta.

Querol Coll, Enric (2006): *Estudis sobre cultura literària a Tortosa a l'Edat Moderna*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

